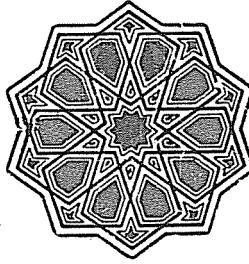

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXII

SELİM - NÂMELER

Dr. Ahmet UĞUR

Osmanlı tarih yazıcılığı başlı başına bir konudur. Ahmedî. . . . lerle başlar. Saray takvimleri ile devam eder. Tevârih-i Âl-i Osmanlarla olunlaşır. İdris ve Kemal Paşalarla tam ve resmen teşekkül eder.

İşte bu gelişme devrinin bir bölümünü de Selim-nâmeler teşkil eder. (Daha doğrusu *nâmeler* diyebiliriz. Çünkü Süleyman-nâmeler de hemen hemen aynı devre rastlar.) Bunların başlangıcında Şah-nâmenin tesirinin olduğu söylenebilir. (Verilen bir çok farsça şiir örnekleri oradan alınmıştır.)

Selim için her yazılan tarihî eserlere Selim-nâme denip denmiyeceği münakaşa konusudur denmesi doğrudur. Çünkü bunlar;

a- Ya Selim-nâmelere kaynaklardır. Kemal Paşa'nın defterleri ve İdris'in Heşt-Behişt'i gibi,

b- Veya Selim-nâmelere alınmışlardır. Âli ve Tâcu't-Tevârih gibi.

c- Yoksa Selim devri için yazılan tarihlerin birer özetidirler. İdris'in Selim-nâmesi, Hoca Efendi'nin Selim-nâmesi gibi.

Selim-nâmelere bakacak olur isek bunların daha çok Kanuni devrinde yazıldığı görülür. Bunun sebebini şöylece özetleyebiliriz:

a) Tarihçilik, ilmî araştırma Fâtih devriyle başlayıp bu zaman tam zirveye çıkmıştır. Çünkü devlet madden çok gelişmiş ve bütün memleketten âlimler İstanbul'a toplanmıştır. Her âlim hanedana birşeyler vermek çabasıındadır.

b) Selim, yaptığı başarılar bir yana, az da olsa kan dökücü gibi, hanedana yakışmayan bir ad bırakmıştır. Kanuni başa geçtiğinde habasının prestijini düzeltmek ve onun propagandasını yaptırmak gibi kendisini bir mecburiyetin altında hissetmiştir, ve verdiği bahşişlerden faydalanmak için herkes birşeyler söylemek yarışına girmiştir.

c) Sahifelerce yazılan tarihleri okumak sıkıcı gelmeye başlamış olabilir. Onun için bir padişahın bütün periodunu veya bir kısmını anlatan bu (nâme) cilik okuyucuyu usandırmamak için ele alınmış olabilir.

KISIMLAR

I- a. Yazılış şekillerine göre; 1- Nazm, b- Nesir, c- İkisi bir arada olabilir. İdrisî'ninki gibi.

II- b. Yazılış devirlerine göre;

1- Selim devri,

2- Daha çok Kanuni devri,

Veya daha sonraki devirler ki, Namık Kemal'in Evrak-ı Perişan'ına kadar.

III- Başlangıç ve bitişe göre;

a- Selim devrinin tamamını alanlar. İdris ve Nişancı gibi.

b- Bayezid devrinin sonundan Selim'in tam idâreyi ele alana kadar.

İshak gibi.

c- İshak'm bir devamı gibi olanlar Sucûdî gibi.

IV- Dil itibarıyla;

a- Türkçe

b- Farsça.

c- Arapça.

Tarihî Değerleri:

Tarihî kıymeti eşsiz olan bu eserlerin daha başka yönden pek çok yan faydaları da vardır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

a- Olayları özlü ve kısa olarak anlatırlar. Sahifelerce anlatılan olaylar burada özet gibi verilir. Bilhassa manzum olanlar bu bakımdan çok önemlidir. İki satırlık bir şiirle çok şeyler anlatılır. Bu nazım olanlarda beytin 2. mısramın manası yok gibi görünür ama onun da

konu ile direkt ilgisi olmasa bile indirekt olarak ilgili olur ve bir şeyler ifade eder.

b- Kısa ve özlü olduklarından okunmaları kolay ve çekicidir. Bunları ellerine alan şahıslar bir kahramanlık masalı gibi okur ve yorulmadan bitirirler. (Birkaç hacimli olanlar müstesna. İdris ve Nişancı gibi)

c- Bazıları, bilhassa yazarının sahip olduğu ferdi bilgiler ve şanslar yönünden, bazı sahalara için kıymetlidir. Meselâ, Sucûdî, Osmanlı ordusunun kullandığı silâhlar için çok kıymetli bir kaynaktır. Çünkü kendisi bu vazifeye bakmaktadır (Silahdâr kâtibi).

Şükrü ise İmparatorluğun doğu bölgesi için sanki bir atlasdır. Adım adım her köyün adını, her menzilin yerini belirtir. Çünkü kendisi Doğuludur.

Tarihî malumatlar yanında bu eserlerin bize öğrettiği pekçok edebî, sosyal, ahlâkî ve dinî yönleri de vardır. Devrin bir nevi aynasıdır. Bize çok şeyler vermektedirler.

Bir milletin dili, dini, sosyo-ekonomik yapısı ve devlet idaresi ve siyâsî görüşleri bunların içine serpiştirilmiştir.

d- Dili ve plânı basit olanlar bir yana, İshak gibi tam plânlı ve âdalı bir tarih kronoğî olanlar da vardır.

Zayıf Yönleri:

a- Bazıları sırf moda olduğu için ve devrin gider akçası olduğu için kaleme alınmıştır.

b- Bazıları hemen hemen bir şey yapmamış, sadece kendinden önce yazılan bir Selim-nâme'yi nesre çevirmiş, bir sonrası ise bunu tekrar nazım haline sokmuş veya kısaltmıştır.

c- Veya bir diğerinden kopyadır. Ya doğrudan doğruya kopya etmiş veya ona çok az bir şeyler ilâve etmiştir. Bir tarihi olarak ismini değiştirip Selim-nâme yapmış yani Selim-nameyi tarih yapmıştır.

Şimdi bunları tek tek inceleyelim:¹

¹ Konya İzzet Koyunoğlu kitaplığında bulunan Muhiyî Çelebi'nin Selim-nâmesi bu çalışmada kullanılmamıştır. Ayrıca bak., Ş. Tekindağ, Selim-nâmeler, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, ss. 212-215. Bu konuda diğer çalışmaların ismi Ağâh Sırrı Levend tarafından *Gazâvât-nâmeler*, ss. 22-vd., da verilmiştir.

1- Hakîmüddin İdris b. Hüsameddin Ali, İdris-i Bidlisî olarak bilinmektedir. *Heşt-Behişt* diye adlandırılan, Osmanlı hanedanının başlangıcından II Bayezid devrinin ortalarına kadar gelen ilk Farsça Osmanlı tarihi yazarıdır.² Ölümünde (926/1520) tamamlayamadığı ikinci bir eser daha bıraktı ki, o tamâmen Yavuz devrine âit idi ve *Selim-nâme* veya *Selim Şahnâme* adını taşıyordu. Bunu tamamlamak, İdris'in oğlu Ebu'l-Fadıl'a düştü. Kanuni devrinde tamamlandı ise de eserin tamâmı II. Selim devrinde bitti ve bu padişaha takdim edildi.

Ebu'l-Fadıl'ın da dediği gibi, o sadece II. Selim'e âit bir medhiye yazdı, eserin diğer kısmı tamamen babası İdris'e âittir.³

Olaylar ilk önce nesir halinde anlatılır ve hemen sonra nazım halinde özetlenir.

Eser bir girişle başlar ve İdris burada, yazılan bütün Osmanlı tarihleri hatalı olduğundan, bu hanedanın doğru bir tarihini yazmak mecburiyetinde kaldığını açıklar. Gayesinin ise, Selim devrinin olaylarını alarak gelecek nesillere hanedanın örnek bir modelini sunmak ve bununla da kendi ismini daima yâd ettirmektir.⁴ İdris yazdığı olayların pek çoğuna şahid olmuştur, fakat o olaylar hakkında bilgi vermekten daha çok edebiyat yapma yoluna kaçmış ve bu sahada kelime oyunları yaparak maharetini göstermeye çalışmıştır. Özet olarak insan tarih açısından, aradığını bulamamaktadır. Eserde atlanan bazı isimlerin ve tarihlerin yeri boş bırakılmıştır, ama bunların İdris veya müstensih tarafından yapıldığı henüz bilinmemektedir.

Bununla beraber eser bu devir için ana kaynaklardan biridir ve daha sonraki yazarlar tarafından sık sık kullanılmıştır, Hoca Efendi ve 'Âli gibi. Kemal Paşa-zâde bunu kullanmamıştır. Bu sebebdendir ki, Selim-name türünde hemen hemen ilk eserler ve bu türün gelişmesinde hem örnek ve hem de bağımsız bir kaynak olmuştur. Kemal Paşa-zâde'nin de İdris'i kaynak olarak kullandığı söylenir. Bu hususta kesin bir şey söylenemez. Şöyleki; Her ikisi de aynı padişah tarafından aynı zamanda Osmanlı tarihi yazmak için görevlendirilmişler ve her ikisi

2 İdris için bak, V. L. Ménage, E12, I, 1207-1208, Ayrıca İdris'in iki tarihî çalışmaları için, C.A. Storey, *Persian Literature, a Bio-Bibliographical Survey*, I, 412-416.

3 Burada kullanılan yazma (The British Museum, Add. 24960, Rieu tarafından *Cat. Pers Mss.*, I, 218 da açıklama yapılmıştır.

4 A. Ateş, Tez, 21 v.d.

de aynı padişaha, hemen hemen aynı zamanda teslim etmişlerdir.⁵ Birbirinin eserlerini görme olanağı çok az bir ihtimaldir. Fakat şunu söyleyebilirim ki, tezimde kullandığım VIII. ve IX. Defterlerde bu ihtimal kat'iyen yoktur.⁶ Gerçek ancak, Heşt-Behişt'le Kemal Paşa'nın diğer Defterleri karşılaştırılır ise ortaya çıkacaktır. Fakat, yukarıda da söylediğimiz gibi İdris, Selim-nâmesinde bazı yerlerde kendinden bekleneni verememiştir. Meselâ Çaldıran seferinde kendisi Tebriz'e gönderilen heyetin içindedir. Doğuyu çok iyi bilen bir şahıstır, ama verdiği mâlûmat, edebî uzatmaların yanında hiç kahr. Hele hemşehrîsi Şükri ile karşılaştırılırsa, tarihî mâlûmat eserde çok az yer alır.

Bu durum karşısında akla çeşitli ihtimaller geliyor. Bunların başında eserin bir an önce bitme endişesi, acaba yazar bu acele ile mi olayları kısa geçti?

İkinci ihtimal, yazarın Osmanlı sarayına ısınamaması olabilir mi?⁷

2- İshak Çelebi:

En erken yazılan Selim-nâmelerden birisinin yazarıdır. İshak 969/1465 de Üsküp'de doğdu. Babası orada bir kılıç ustası idi. Eğitimi bitirdikten ve ülema sınıfına girdikten sonra, çeşitli medreselerde ders verdi ve 937 de Sahn'a yetişti. 942/1535 de Şam'a kadı olarak atandı ve o vazifede iken 944/1537 de öldü.⁸ Selim-nâme, Sultanın tahta çıkışından önceki olaylarla ilgilidir.

İstanbul'u alt-üst eden 915/1509 yılındaki zelzele ile başlar ve Selim'in tahta çıkması ile sona erer. II. Bayezid'in ölümü, Sultan Ahmed'in Selim'e karşı ayaklanması ve hasseten Şahkulu olayı hakkında çok mühim bir kaynaktır. Bu Selim-nâme ile Kemâl Paşa-zâde'nin

5 Turan Şerafeddin, İbn Kemal VII. Defter, XX-XXI.

6 T.T.K. VIII. Kongreye sunduğum tebliğ.

7 F. R. Unat, Neşri Tarihi üzerine yapılan çalışmalar, Belleten, 1943, ss. 198 v.d..

8 İshak Çelebi'nin biyografisi ve Hoca Efendi ile olan münasebeti, Sayın İ. Parmaksızoğlunun, Üsküplü İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, adlı makalesinde verilmiştir. TO., III, (1951-2). Onun hayatı hakkında temel kaynaklar şunlardır: Mecdi'nin tercümesi olan Taşköprü-zade'nin *Şakaiku'n-Nu'maniyesi*, İstanbul, 1269, H., ss. 468-471; Âşık Çelebi, *Tezkere-i Şu'arâ*, G. Meicdith Owens tarafından yayınlanmıştır. London, 1972, ss. 42a-44a; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkere-i Şu'arâ*, British Museum, Add. 24957, V. 46a-48a; Riyazi, *Tezkere-i Şu'arâ*, Nuruosmaniye, 3724, V. 23b.

Bu çalışmamızda kullanılan yazma, Bibliothèque Nationale, A.F. 141; Cf. Blochet, *Cat. Mss. Turcs I*, 58. den alınmadır.

VIII. Defteri arasında ifade ve stil yönünden çok yakın bir benzerlik vardır. Bilindiği gibi bu VIII. Defter II. Bayezid'in devrinin sonuna doğru yazılmış ve bu padişah'a takdim edilmiştir. İshak'ın, Kemal Paşa'nın bu defterini görmesi çok kuvvetli bir ihtimaldir.⁹ Kemal Paşa'nın VIII. Defterinin ikinci parçası (914-918) yıllarındaki olayları içine alan kısım) ile bu Selim-nâme arasında muhtevaları yönünden çok yakın benzerlikler vardır. Fakat burada garip olan şey, olayların içinde yaşayan ve hatta bir kısmında vazife alan yazarın, Selim'in hayatını sadece tahta çıkana kadar anlatıp İran ve Mısır seferi gibi eşsiz olayları atlamasıdır.¹⁰

Fakat akla ilk gelen en yakın ihtimal şudur. Bilindiği gibi Selim-nâmelerin pekçoğu Kanuni devrinde yazılmıştır. Eserini padişaha sunup bahşiş alacak veya bir mevki talep edecek kadar tamamlayan yazar, derhal eserini Kanuni'ye sunmak için kısa kesmiş olabilir. Sayın Ş. Tekindağ eserin 918-920 yıllarında yazılma ihtimalinin olacağını söylüyor ise de bunu gösteren elimizde açık bir delil yoktur.

Eser Hoca Efendinin başta gelen kaynaklarından. Birçok yerlerde satır, satır aynıdır. Hoca Efendi II. cild 132-310 sahifeler arasında bu takip açıkça görülebilir. Böylece İshak Osmanlı tarih yazıcılığına da başlangıç olarak katkıda bulunmuş oluyorum.

3- Keşfi Mehmed Çelebi:

Keşfi'nin Amasya'da doğduğu düşünülmektedir. Babası, o devir Amasya valisi, *Sekbanbaşı Hızır Ağa*'dır. Selim daha Trabzon'da iken Keşfi onun hizmetine girmiş ve padişah olduktan sonra da Keşfi'ye

⁹ Babinger'in Kemal Paşa-zâde'nin tarihi diye açıkladığı Dresden (Doğu Almanya)daki E.391 nolu yazmanın, V.24a-171a arası. İshak Çelebi'nin *Selim-nâmesinin* V. 7a-125a ile aynıdır. Dresden yazma devam eder ve H. 927 yılına kadar olan olayları anlatır. Ayrıca bu Dresden yazması ile Kemal Paşa-zâde'nin IX. Defter arasındaki pek yakın benzerliktir. İki yazmada da aynı nazım parçaları geçmektedir. Dresden'deki nazım parçaları daha uzun ve daha topludur.

Rieu'nun sahife 45-46 da anlattığı ve The British Museum Add. 23586 da yer alan, yazarı belirsiz yazma ile bu Dresden E391 de tamamen birbirinin aynıdır. British Museum yazması her ne kadar Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile sona erer ise de çok eşsiz bir yazmadır.

Bu husus için ayrıca bak. Dr. Ahmet Uğur, Dresden'de Kemal Paşa-zade'ye atfedilen yazma eserler, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Dergisi*, sayı II, (1977).

¹⁰ Keşfi hakkındaki biyografik bilgi, OM. III, 122 den alınmıştır. Diğer kaynaklarda da hemen hemen aynı şeyler tekrarlanmıştır.

muhtelif vazifeler vermiştir. Son yettiği makam Anadolu Defterdarlığı olmuştur. Yazar 931/1524¹¹ de İstanbul'da vefat etmiştir.

Selim-nâmesi: Diğer Selim-nâmelerden orijinal bir bilgi vermemektedir. O zaman zihinlerde şu şüphe uyanıyor: Acaba o kendisinin bizzat söylediği birçok vazifelere atanmamış mıdır? Verdiği malûmatlar çok sathîdir. O Selim-nâmesini tarihî malûmattan daha çok cebî maharetini göstermek için yazmıştır, intibamı bizde uyandırmaktadır.

Her ne kadar eser 927 H. de tamamlanmış ise de, kitabın mukaddimesinde daha erken yazılan başka bir kopyadan bahsedilmektedir. Bu kopya, Yavuz'un Tebriz'i alıncıya kadar geçen olayları içine almaktadır, ve bilinmeyen bu nüsha kuvvetli bir ihtimalle Türkçe olmayıp Farsçadır, Çünkü bu *Selim-nâmede* yazar, "Türki dil dürr-i yetim gibi nâ-tırâş ve tabî'at-harâşdur, V. 11a" diyerek, Türkçe yazmaya gönüllü olmadığını ifade etmektedir. Şikâyetine rağmen o eserini çok güzel bir stille yazmış ve yine dediğinin haklı olduğunu göstermeye çalışmak için de yazmada kullandığı her Farsça ve Arapça kelimelerin Türkçelerini üzerlerine yazmıştır. Eser tarihî malûmat yönünden daha çok Türk dili bakımından incelenmeye değer. Tabii bu, eserde tarihî malûmat yok demek değildir.¹²

4- Kalkandelenli Sücûdî:

Diğer bir *Selim-nâme* de Sücûdî'ninkidir ve yazdığı devirde yaşayan muasır bir yazardır. Fakat, maalesef eserinde kendine ait biografik bir malûmat da yoktur. Âşık Çelebi yazarın Kalkandelen'den, Lâtîfi ise Pristine'den geldiğini söyler.

Sücûdî, Piri Mehmed Paşa'nın divân kâtibi idi ve Selim devrinde onun Silâhdar kâtibliğini aldı. Onun İran ve Mısır seferlerine katıldı. Kanuni'nin ilk devirlerinde Haç farızasını ifa ederken öldü.¹³

Her ne kadar kendisi bahsetmiyor ise de, *Selim-nâmesi* İshak Çelebi'ninkinin bir devamı (zeyl) gibi görünmektedir. Yazar, İshak'ın bıraktığı yerden başlar ve Selim'in ölümüne kadar getirir. Sücûdî olayları anlatırken ne kendi gördüğünü ve ne de kullandığı kaynağı söyler.

11 Burada kullanılan yazma Süleymaniye Esad Efendi, No: 2141 No'lu yazmadır.

12 Onun hayatı hakkında bilinen kaynaklar, Ş. Tekindağ tarafından, SN. 216-217 verilmiştir.

13 Kullanılan yazma, Topkapı Sarayı, Revan, 1284/1. dir.

Fakat şu bir gerçek ki, anlattığı şeylerin hepsini hemen hemen kendisi bizzat görmüştür. Fakat verdiği malûmat ya çok kısadır veya hatalıdır. Yalnız o bir mevzuda çok detayına inmiştir, o da Çaldıran savaşından önce Osmanlı askerine Cephehaneden dağıtılan silâh çeşitleri, v. 14a. Bu da onun silâhdar kâtibi olduğunu destekler bir kanıttır. Eser gayet basit ve gösterişsiz bir stille yazılmıştır. Bu yönden Ishak ve Keşfi'ye zıttır. Bu yazmanın daha sonraki Selim-nâme yazarları tarafından kullanıldığına dair elimizde bir belge yoktur¹⁴.

5- Celâl-zâde Mustafa Çelebi (900-975 /1492-1567):

Koca Nişancı diye bilinmektedir. Yazar Selim devrinde yaşayan ve o devri yazan bir şahıstır,¹⁵ ve verdiği malûmatı birinci el kaynak olan vezir Piri Paşa'dan almıştır. Eser, Kanuni devrinde yazılmıştır ve yazar eserini yazdığı zaman 70 yaşlarının içinde bulunmakta idi. Eserde basit fakat ağırbaşlı bir üslûp kullanmış ve ona *Me'asir-i Selim-Han* ismini vermiştir. Divanda *re'isü'l-küttâb* ve *Nişancı* olarak çalışan yazar, bunu bir imtiyaz addetmiş ve diğer yazarların bilmediği malûmatı alarak eserine aktarmıştır. Ve pek tabii olarak da eseri bu çeşit eserler arasında özel ve mühim bir yer almıştır.

Yazarın davranışı şüphesiz tam bir Selim taraftarıdır ve daima onu her yaptığı şeyde haklı göstermeye çalışmaktadır. Meselâ, Selim asla babasına karşı baş kaldırmamıştır. O sadece babasını fena yola sevkermeye çalışan bencil vezirlerin kuvvetini yıkmak için girişimler yapmıştır. Esas babası ile tahtı paylaşmaya çalışan Sultan Ahmet idi. Felâketlere hiç baktıkları yoktu.

Hacım bakımından da bu eser diğer tarihlerden geniştir. Selim'in doğumundan başlar, hiç bir olayı atlamadan ölümünde bitirir. Yazar, sadece bir olayda, kaynağını Kemal Paşa-zâde olarak gösterir. Fakat olayların genel sıralanması ve anlatılmasındaki çok yakın benzerlik bu iki yazarı birbirine yaklaştırır ve Nişancı'nın Kemal Paşa-zâde'yi

¹⁴ Yazarın hayatı ve yazdığı diğer kitapları için bak. M.T.Gökbilgin, *IA. III*, 61-63; İ.H. Uzunçarşılı, T.T.K. Belleten, No: 87 (1958), ss. 391 v.d., 401 v.d. Ş. Tekindağ, SN., ss. 211 vd.

Ayrıca en son çalışma, Celia Kerslake tarafından Doktora tezi olarak yapılmıştır "A Critical edition and translation of the introductory section and the first 13 Chapters of the Selim-name of Celal-zade Mustafa". University of Oxford, 1975.

¹⁵ Burada kullanılan yazma, The British Museum, Add. 7848, Rieu, *Cat. Turcs, Mss*, pp. 50-51. London.

hiç olmazsa stil yönünden ve belki de kaynak yönünden kullandığını açıkça gösterir.

Ayrıca malûmat ve döküman bakımından yazarın kullandıkları ile Feridun Bey'in *Münşeat-ı Selâtin* de kullandıkları da birbirine çok benzemektedir. Bu da onun devlet dairesinde bulunduğundan, devletin arşivini bir kaynak olarak kullanması iddialarının doğru olduğunu gösterir bir delildir.

Genel olarak Celâl-zâde'nin eseri çala kalem ve basit bir eser değildir. 33 v. girişten sonra uzun ve tath üslûbla tarihi ve 273 v. (221-494) süren nasihat verici hikâyeleri ile son bulur¹⁶.

6- Sa'd b. Abdülmute'al:

Kanuni devrinde yaşayan bu yazarımız hakkında maalesef isminden başka bir şey bilinmemektedir. Sa'd'ın bıraktığı *Selim-nâme*'ye kimse bir kaynak gözü ile bakıp kullanmamıştır. Çünkü bundaki malûmat Paşa'nın, burada kullanılan VIII. ve IX. Defterlerinin ayındır. Yazar oradan alıp aktarmıştır. Fakat bazı yerde yaptığı çok büyük yanlışlarla Kemal Paşa'dan ayrılmıştır.

Burada şu mühim noktayı belirtmek isterim. Kullandığımız *Selim-nâme*, Topkapı Sarayı, Hazîne, 1424 dür. Bu *Selim-nâme* Katalogda Kemal Paşa'nın *Selim-nâmesi* olarak geçmektedir ve bunu birçok hocalarımız da onu affetmişlerdir, ve biz de tezimizde (KPZSN) kısaltması altında bu yazmayı kullandık. Aslında bu yazma Kemal Paşa-zâde'nin değildir. Bu *Selim-nâmede* Revan, 1277 gibi Sa'd b. Abdülmüte'âl'indir. Yalnız müstensih, Revan 1424 de Sa'd'ın ismini atlamış ve sonuna da Kemal Paşa'nın Yavuz için yazdığı bir mersiyesini eklemiştir. Revan 1277 de, (V3a) da Sa'd'ın ismi geçtiği halde, 1424 de yoktur.

Verdiği malûmatın yakınlığı dolayısıyla bunu Kemal Paşa'zâde'ye atfetmek olmaz. Çünkü yaptığı bazı yanlışlıklar vardır ki, bu hüyük yazara yakışmaz ve kendi Defterlerinde verdiği malûmatı yalanlamış olur. Bu yanlışlar tezimizde gösterilmiştir¹⁷

16 Bu *Selim-nâme*, Marie Therese Speiser tarafından, 1946 da Basel (Zürich) Üniversitesinde doktora tezi olarak hem transkripsiyonu yapılmış ve hem de Almancaya tercüme edilmiştir. Aynen alınan yazmada da yazar hakkında bir şey yoktur.

17 Şükri'nin hayatı hakkında, kendi eserinin sonunda ve *der şifat-i kemal-i Şükri* başlığı altında bilgi verilmiştir. Ayrıca bak., Ş. Tekirdağ, SN, 216; Burada kullanılan yazma, The British Museum, Or. 1039, Ricu, *Cat. Turk. Mss.*, pp. 174.

7- Şükri Bitlisi:

Şükri, orijinal ve enteresan Selim-nâmelerden birisinin yazarıdır. İlim öğrenmek için çok yer gezmiş olan yazar ülema tabakasına mensubdur. Kendisi, Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe, Ermenice ve Hindçe gibi 6 lisanla şiir yazacak kadar bilgili olduğunu ve bu lisanları bildiğini söyler. O herkesle dosttur. Bir şiirinde:

“Türk ilen Türki Kürd ilen Kur-dem

Evde koyunu yabanda kurdam.”

Şükri, Dulkadirli oğlu Şahsuvaroğlu Ali Beyin yakın adamı idi. O öldükten sonra Halil oğlu Koçubey'in hizmetine girdi ve bundan Selim'in İran ve Mısır seferine ait malûmatı alarak bu dev eserini yazdı. Yazar, Kanuni devrinin başlarında vefat etmiştir ki vefatı için gösterilen en son tarih, Rodos'un alınış tarihi olan 298/1520 yılıdır.¹⁸

Onun eseri de *Selim-nâme* adını taşımaktadır. Aynı zamanda *el-Fütûhatü's-Selimiyye* adı ile de anılmaktadır. Çok uzun bir şekilde Mesnevi halinde ve Fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilât vezniyle yazılmıştır. Türkçe olan Selim-nâme Azerî lehçesinin en güzel örneklerinden biridir.

Kendisinin de *sebeb-i te'lif-i kitâb* kısmında açıkladığı gibi kendisine Selim hakkında olayları anlatan, Şahsuvaroğlu Ali Bey'in isteği üzerine eserini Ahmedî'nin *İskender-nâme'si* şeklinde yazmış. Fakat o bu eserini daha sonra Halil oğlu Koçi Bey onu eserin bir çok yanlışları ihtiva ettiğini söylemiş ve Şükri de bunun üzerine eserini yeni efendisinin verdiği malûmat üzerine tekrar yazmıştır.

Selim-nâme Selim'in Trabzon'a vali olarak atanması ve Gürcistan seferi ile başlar ve Kanuni'nin tahta çıkması ile son bulur.

Şükri'nin eseri daha erken yazılan Selim-nâmelerde eksik olan detaylara sahiptir. Bilhassa yerlerde ve şahıslarda tam ve derin malûmat vermektedir. Bilhassa seferde konulup göçülen yerler için eşsiz bir kaynaktır. Her halde Doğulu olduğundan olacak, Yavuz'un Çaldıran seferinde geçen yer adları tek tek verilmektedir. Yine Doğulu hemşehrisi İdris'te bu eksikdir. Eseri dil ve edebî yönden biraz hafif görünmektedir.

¹⁸ Burada kullanılan yazma Manchester John Rylands Library, Microfilm of Roylands Turkish Mss. No. 136.

Eser Hoca Efendi tarafından geniş bir şekilde kullanılmıştır. İshak'ın bittiği yerde Hoca Efendi bunu almış ve bilhassa nazım parçaları Şükri'den kelime kelime alındığı halde *Li-münşihi* başlığı altında verilmiştir. Şükri daha sonraki yazarlara da kaynaklık etmiştir. Meselâ "Ali'nin *Künhü'l-Ahbar'ı* gibi".

7. a- Şükri'nin eseri Çerkez Kâtibi lâkâbı ile anılan, Yusuf tarafından 1030/1620 de Kahire'de nesre çevirilerek yazılmıştır. Burada kullanılan Yusuf'a ait yazmada 1041/1631 tarihine kadar, Mısır'da bulunan Osmanlı valilerinin listesi vardır.¹⁹

Yusuf hakkındaki bilgimiz de ancak bundan ibarettir.

7. b- Cevrî isimli bir şair²⁰, 1037 tarihinde eseri tekrar nesr halinde yazmıştır. Bu çalışmayı Cevrî, "Ali diye birisinin isteği ve ricası üzerine yazmıştır ki, bu Ali, *Rûznâmeci* İbrahim Efendi (Ölümü, 1047/1637, OM, I, 102)'nin *Kedhüdası* idi. Söylendiğine göre bu Ali Şükri'nin eserini güvenilir fakat okumada kulağa hoş gelmediğini söylemiş ve bunun üzerine Cevrî tekrar kaleme almıştır".

Gerçi vardur sözlerinun sıhhati
Hatırum gösterdi ana rağbeti
Lîk yokdur kalıb-ı nazmında rûh
Zevk virmez âdeme feyz-i fülâh
Her ne denlü olsa manası dürüst
Dil-güşa olmaz yine elfâz-ı süst.

Bu yeniden Ali tarafından yazılan, gerçekte, Orijinal olan Şükri'ninkine bir şey ilave etmez. Sadece onun kısaltılmış şeklidir.²¹

19 GOD'de bulunan Cevri isimli şairlerden hiç birisi bizim aradığımız Cevri değildir. Ayrıca bak, HOP., III, 297.

20 Burada kullanılan yazma, Millet Ali Emiri, 1310. Bu eseri tamamlama tarihi Cevri tarafından V.5a da verilmektedir.

(1037) «خیر ایله جاود اوله نام علی»

Bu şiir hakiki bir muammadır.

Şöyle ki, eğer şiiri böylece alir iseniz ebeded hesabıyla toplam 1123 çıkar. Çözüm şöyledir:

(ایله) yi atalım. Çünkü bu kelime Cavid ile hayr arasında bir bağ edatıdır, (46). (نام)

kelimesini de nâ-mim olarak okuyalım (40 eksik olur). Böylece hayr (خیر) ve Cavid (جاود)

Ali (علی) olacaktır, eğer *mim* (40) çıkar ise.

21 Hoca Efendi'nin hayatı için bakınız, Ş. Turan, İA, XI, 27-32.

8- Hoca Sa'deddin Efendi (943-1008/1536-1599):

Biz burada genellikle birinci el kaynak olan olan *Selim-nâmelerin* sonuna geldik. Hoca Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih*'indeki Selim devrine ayırdığı kısım, gerek tarihî malûmât ve gerekse üsluba o devir için, gelecek nesillere değişmez bir standard örnek olmuştur.²² Kendisinin de zaman zaman söylediği kaynakları İshak, İdris, Kemal Paşa, Şükrî ve Hadîdî'dir.²³ Ama kendisi sadece, zaman zaman bunlardan sadece meşhurlarını bahseder, Kemal Paşa ve İdris gibi, Şükrî'nin nazım parçalarını aldığı halde onun başına (Li-münşihî) der. Bunun devrinde en açık örneği, Hoca Efendinin kendi *Selim-nâmesinde* görülebilir. Bu *Selim-nâme* matbu tarihinin II. cildinin sonunda bir zeyldir. Oniki hikâyeden oluşan bu *Selim-nâmede* Yavuz, İlahî yardımlar ve yapacağı seferler için ilâhî emirler alan bir Velî (AZİZ) olarak gösterilir. Olayların bir kısmı yazarın babası Hasan Can, tarafından bizzat görülmüş ve yaşanmış, diğerleri ise güvenilir kimselerden işitilmiştir. Her ne olursa olsun hiçbir şey bu abîdevî eserin haşmetini bozamaz. Metod, üslûp, edebî gösteriş ve olayların ele alınış yönünden bir şaheserdir.²⁴

Şüphesiz ki *Tâcü't-Tevârih*'in popüler yönü tarihî oluşundan daha çok edebî stildir. O stil senelerce nesir yazıcılığında baş model olmuştur.

Namık Kemal, *Evrâk-ı Perişan*'ında, Yavuz Sultan Selim devrini yazarken bilgisini sadece Sa'deddin Efendi'den almıştır. Bu devre gelene kadar, onun tarihi Osmanlı Hanedanının resmî tarihî hüviyetini almıştır.

22 Hadîdî'nin *Tevârih-i Hadîdî li-Hazret-i Ali Osman*'ı "The British Museum, Or., 12896) burada tamamen kullanılmamış fakat,..... farklı malumat var ise, bazan oradan parçalar alınmıştır. Genellikle diğer kaynaklardan, bilhassa Kemal Paşa'dan alınarak nazım haline getirilmiş bir Osmanlı tarihidir ve olaylar çok kısa alınmıştır. Saadeddin oradan kısa şiir parçalarını sanki konuyu özetliyor gibi alır ve verir. Bu işi aynen Şükrî için de yapar. İşte bunu gören OM. (III, 45) Hadîdî'yi Hoca Efendi'nin ana kaynaklarından biri olarak gösterir.

23 Bir olayda, (ss. 619) bunu Kemal Paşa'dan aldığım söyler fakat olay Kemal Paşa'nın bilinen hiç bir eserinde bulunmamıştır. Bu olay Selim'in doğumunda saray kapısına gelen ihtiyarım Selim ve geleceği hakkında söyledikleridir, aynı olay, yine, Kemal Paşa kaynak gösterilerek Celâl-zade'de de vardır.

24 Ali'nin hayatı için bakınız; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in *Menâkib-i Hünerverân*'a (İstanbul, 1926) yaptığı mukaddime.

Burada kullanılan yazma, Süleymaniye, Esad Ef. No: 2162'dir.

9. Mustafa b. Ahmet Ali:

Osmanlı Hanedanının diğer bir umumî tarihi, Ali'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ının IV. Rûknünde bulunabilir.²⁵ Ali 948/1541 de Gelibolu'da doğdu. İyi bir tahsilden sonra devlet hizmetine alındı ve Mısır, Anadolu ve Rumeli *Defterdarlığı* mertebelerine yükseldi. 1008/1599 da, Meslekdaşı Sa'deddin Efendi ile aynı yılda vefat etti.

O sadece aldığı vazifelerde devlet işlerini derhal düzene koyan bir şahıs değil, aynı zamanda aldığı çeşitli vazifelerin avantajı olarak İmparatorluğu ve onun her bölgesini iyi bilen bir şahıstı. Belki bu bilgisidir ki ona hemen işlerin üstesinden gelme fırsatını veriyordu. Bunun yanında onun sosyal sayansa ve gördüğünü derhal öğrenip onu yazmaya üstün bir kabiliyeti vardı.

Selim devri için onun baş kaynağı Hoca Efendi'dir. Bunun yanında, Kemal Paşa, İdris ve Nişancı'yı da sık sık kullanır. ve bunları da söyler. Fakat bazan kaynağını göstermede ihmal eder ve okuyucuyu zora koşar.

O, geçmiş meslekdaşlarını eğer hata yapmışlar veya gereken malûmatı vermemişler ise, onları şiddetle tenkid eder ve kendisinin de o olayda görüşü ne ise açıkça söylemekten çekinmez.

Biz *Künhü'l-Ahbâr*'dan çok kısa bir parça aldık ve bu kısımda onun getirdiği yenilikleri ve kaynaklarını söylemeye çalıştık. Bu ufak kadre bize Ali'nin bu eşsiz eseri hakkında daha fazla konuşma şansını vermez. Yalnız şunu söyleyebilirim ki, tarihimizin büyük bir parçasını kapsayan bu eserin yeni harflere aktarılarak, insanlığın hizmetine sunulmuş olması ve sadece birkaç yazma halinde bulunması çok acıdır.

²⁵ Ayrıca Farsca Selim-nameler için bak.: Abdullah Abacı, Farsça Selim-nâmeler, (Tez) A.Ü. İlahiyat Fak. 1974.